

системі державного управління, принципах її здійснення, породжує зневагу населення до апарату державної служби, призводить до занепаду авторитету державної влади.

Література:

1. Француз А.В. Правові аспекти боротьби з корупцією у контексті становлення політичної системи сучасної України // Юридична Україна. – 2005. – № 4. – С.14-19.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТИ У ПОВІТОВИХ ОРГАНАХ ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Іванов Іван Володимирович

*кандидат юридичних наук, начальник відділу організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту МВС України*

Аналізувати діяльність повітових земських органів українських губерній Російської імперії є справою складною. Серед численних практичних проблем, які довелося розв'язувати повітовим земським органам у період їх існування, були організація, керівництво та фінансування своєрідної, досить масової та ефективної роботи з освіти населення, підвищення рівня письменності та культури. Але робота ця часто здійснювалася всупереч урядовій політиці.

В освітній галузі можна визначити кілька основних напрямів.

Перший – створення навчальних закладів та їх матеріально-технічне забезпечення. Як зазначало багато авторів, перше двадцятиліття існування органів самоврядування губернські земства відігравали малопомітну роль у розвитку народної освіти. Та поступово деякі зрушення все ж відбувалися.

Так, у Таврійській губернії найбільш продуманою, а тому найрезультативнішою була діяльність Бердянського повітового земства. Загалом, до середини 70-х рр. XIX ст. можна говорити про становлення земської школи у всіх повітах губернії. У 1875 р. тут вже функціонувало 203 таких школи, де навчалося 11093 особи. Окрім того, за ініціативою Бердянського повітового земства у с. Преславлі в 1875 р. було відкрито учительську семінарію, де здійснювалася підготовка кадрів учителів для земських шкіл. Дослідники зазначають, що матеріально-технічному забезпеченню навчальних закладів приділялася увага усіма без винятку повітовими земствами, хоча у перші десятиріччя земська діяльність щодо цього мала спонтанний характер. Вона розвивалася за відсутності чіткої

фінансової політики, але передбачала обов'язкове залучення коштів сільських громад.

З 90-х років XIX століття фінансування набуває рис планування та системного грошового розподілення, а також їх суворого обліку та контролю. Водночас фінансування розширюється, до цього процесу активно включаються не лише повітові, але й губернські земські управи, роль сільських громад обмежується. Поступово збільшуються витрати на будівництво шкільних приміщень, організацію харчування та інших потреб [1, с. 10-11]. За витратами, які спрямовувалися на розвиток земських шкіл, перше місце серед усіх земств Російської імперії посідало полтавське земство [2, с. 102]. Саме повітові земські органи Полтавщини у 80-х рр. XIX ст. приділяли освітнім питанням найпильнішу увагу. Та й в інших повітах українських губерній на фінансування земської освіти виділялися досить значні кошти. Наприклад, у 1873 р. земські видатки на школу в повітах Таврійської губернії складали в середньому 13% від усього земського бюджету [3, с. 13]. Важливим було те, що земства прагнули забезпечити не тільки власні, але й інші школи кожного регіону та, отже, намагалися впливати на існування та підтримання всієї системи народної освіти.

Не маючи змоги повною мірою нести тягар витрат на освіту, земство намагалося максимально здешевити його. Тому в 70-80-і роки з'являлися проекти пересувних шкіл чи шкіл з мінімальною програмою, не потребуючих стаціонарних приміщень, обладнання, спеціального педагогічного складу. Проти подібних шкіл повстала місцева адміністрація. Контроль за такими викладачами серйозно ускладнювався. Освіти такі школи не давали, а неприємностей земству з боку начальства додавали, і незабаром від цієї ідеї більшість повітових зборів відмовилося.

Другий напрям діяльності повітових земських органів у сфері народної освіти – навчально-методичне забезпечення та керівництво кадровим складом вчителів.

Дослідники показали, що у своїй учбово-методичній діяльності земські органи самоврядування значну увагу приділяли з'ясуванню потреб школи в навчальних посібниках. Часто розробляли їх самостійно, купували в необхідній кількості та забезпечували ними учбові заклади. Повітові земства затверджували статuti для народних училищ, перебували в тісному зв'язку з педагогічними колективами повітів і спільно виробляли конкретні програми та учбові плани, обговорювали зміст предметів, які вивчалися. Земські управи рекомендували вчителям порядок і послідовність навчальних дисциплін та кількість відведених на них годин. Земства активно проводили методичну роботу для вчителів. З цією метою вони видавали у друкарнях методичні матеріали, проводили

лекції та консультації, створювали бібліотеки та музеї, узагальнювали досвід на курсах та з'їздах.

Повітові земства після 20-річних суперечок навколо розподілу витрат на бібліотеки-читальні та народні читання в 1900-х роках нарешті приступили до цієї роботи. Земства Катеринославської, Полтавської, Харківської, Чернігівської, Херсонської губерній щорічно асигнували 50-150 руб. на бібліотеки, книжковий фонд яких спочатку поповнювався дуже дешевими випадковими виданнями. Розумні, серйозні книги надходили в бібліотеки з приватних зібрань як пожертвування. Земські бібліотеки відіграли неоціненну роль в організації недільних класів для дорослого населення, ставши базою наступу на неграмотність [4, с. 47-48].

Земські діячі вперше почали розробляти основи методики навчально-виховної роботи та пропагувати передовий досвід учителів народних шкіл [1, с. 11].

У діяльності з народної освіти повітові земства багато часу приділяли керівництву вчительськими кадрами. Вони готували їх, підбирали необхідний контингент, займалися прийняттям їх та звільненням, оплачували їхню працю, призначали премії, забезпечували квартирами при школах, піклувалися про медичне обслуговування, виплачували довічні пенсії та страховки. Вчителі шкіл вважалися земськими службовцями і тому перебували під повною опікою земств [1, с. 11]. Особлива увага зверталася на якісний склад земських вчителів. За даними земської статистики у 54 повітах Російської імперії на поприщі просвіти трудилися вчителі, що мали спеціальну педагогічну освіту – 39% від їх загальної кількості, вищу освіту мав 1% вчителів, середню – 28%, 32% вчителів мали духовну (семінарій) освіту або закінчили прогімназії у повітових містах. Звичайно, ці дані не можуть бути екстрапольовані на всі повіти українських губерній. Та все ж вони свідчать про значні зрушення у вирішенні освітніх проблем.

Активна земська діяльність в організації народної освіти змінила громадську думку наприкінці 80-х - на початку 90-х років та почала ставити на порядок денний нові проблеми, що назріли: необхідність підвищення рівня початкової та професійної освіти. У цей час розвиваються ідеї про земську школу, передусім, як про чотири-, п'ятирічну, багатокомплектну, з роботою декількох учителів та групою допоміжного персоналу – наставників, помічників учителя тощо. Слід відзначити, що земства по-різному уявляли собі розвиток професійної педагогічної освіти, ступінь участі в ній сільських громад, духовенства та таке інше. Але у процесі розробки концепції земської освіти існували питання, в яких земства були однастайні без загальних обговорювань. Це стосувалося того, що, по-перше, земська школа повинна бути

обов'язковою для всього місцевого населення, та, по-друге, навчання в ній повинно здійснюватися рідною мовою [1, с. 11-12].

Повітові земські установи не обмежувалися лише розвитком процесу освіти у своїх повітах. Кожна школа розглядалася земствами як культурний центр. При ній земські діячі намагалися здійснювати систематичні заходи, у тому числі для дорослого населення. Створювалися вечірні та повторювальні класи для дорослих, проводилися народні читання при школах [1, с. 12].

Та все ж становище земської освіти у повітах було далеким від того прилизано-блискучого ідеалу, який іноді змальовується в літературі. Характерна картина земської дійсності, наприклад, надається у спогадах одного старого земця. Шкіл на весь повіт було 40. Розташовувалися вони у найбільших селищах, і навчалися в них майже виключно діти жителів цих селищ. Увесь інший повіт обходився зовсім без шкіл. Вчительський склад, особливо вчительки, був дуже порядним: найкраще відповідали вимогам справи семінаристи і дочки місцевого духовництва. Вони знали сільське життя, умови і задовольнялися ними. Вчителі з міст, які раніше не мали досвіду сільського життя, зазвичай не витримували його. Воно завжди було непривабливим, а часто й нестерпним. Далеко не всі одержували на рік 240-300 руб., більшість повинна була задовольнятися жалуванням 150-180 руб. Квартира майже завжди холодна, чадна, харчування найпримітивніше, з м'ясом лише у великі свята. Повіт вважався благополучним по шкільній справі, але того, що вдавалося робити, було надто мало порівняно з тим, що було дійсно необхідним. Це була крапля, що розпливлася в океані неуцтва, хоча бюджет шкільної справи у цьому повіті перевищував інші повіти губернії. Діти в повіті проходили „мужицький” курс грамотності, суворо відособлений та обмежений простими азами. Величезна більшість дітей ходило в школу тільки рік-два, і отримані в школі ази незабаром забувалися, не залишаючи по собі ніякого сліду, незважаючи на благополучну статистику. Один учень, проте, цьому злиденному земству обходився у 100 руб., тобто значно більше, ніж увесь річний бюджет селянської родини із середнім статком [5, с. 245].

Література:

1. Курченко В.В. Діяльність земств України у розвитку освіти (1864-1914 роки): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук / В.В. Курченко. – Харків: ХДУ, 1998. – 20 с.
2. Калугін С.А. Земське самоврядування на Харківщині (1865-1917 рр.) / С.А. Калугін. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 148 с.
3. Маскина А.М. Таврическое земство в 1866-1890 гг. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность): автореф. дис. на здобуття

наукового ступеня канд. ист. наук / А.М. Маскина. – М.: МГУ, 1982. – 21 с.

4. Королева Н.Г. Земство на переломе (1905-1907). / Н.Г. Королева. – М.: Ин-т российской истории РАН, 1995. – 236 с.

5. Воспоминания старого земца // Вестник Европы. – 1904. – № 4.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНСЬКОМУ САМОСТІЙНИЦЬКО-ДЕРЖАВНИЦЬКОМУ РУСІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Ухач Олександра Василівна

педагог-організатор, вчитель правознавства ТЗОШ № 19

Події сьогодення, які переживає Україна, на нашу думку, ще більше актуалізують потребу об'єктивної оцінки минулого національно-визвольного руху, що сприятиме, з одного боку, усуненню конфронтаційних моментів у масовій свідомості, а з іншого, слугуватиме вагомим чинником консолідації української нації.

Слід наголосити, що важливим кроком на цьому шляху став і Указ Президента України від 14 жовтня 2006 р. № 879 “Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху та сприяння процесу національного примирення”, де зокрема, одним із завдань передбачено “здійснення ґрунтовних наукових досліджень, ... видання історичної та науково-популярної літератури з цих питань” в інтересах подальшої розробки законопроекту про український національно-визвольний рух 20-50-х років ХХ століття [13, с 2].

Знаний київський дослідник професор Олександр Реєнт зазначає: “тривалий період бездержавності спричинив атрофію здатності до самоорганізації, творення власних соціальних інститутів, політичних організацій, волі до самоствердження у формі національно-визвольного руху, відсутність лідерів загальнонаціонального масштабу” [1, с 7]. Тому нагальною вимогою історико-правової науки є очищення вітчизняної історії української державності від ідеологічних нашарувань, що спотворювали її суть протягом десятиліть.